

Александар ПЕЈЧИЋ

(Београд)

sasa.pejic@yahoo.com

ПОНИРАЊА

(Бошко Сувајчић. *Дновиде воде*. Orpheus, Нови Сад, 2012, 448 стр.)

Након запажене књиге *Јунаци и маске*, награђених *Иларион Руварац и народна књижевност* (2007), затим *Певач и традиција* (2010), нова књига студија проф. Бошка Сувајчића *Дновиде воде* (*Фолклорни елементи у српској књижевности*) покрива разнолике аспекте односа усменог и писаног (лирика, епика, драма). Недвосмислено се ради о научно-истраживачком подухвату којим се изнова потврђује поетичка и културна испреплетаност усмене и писане књижевности. Сувајчић полази од мита, народне традиције, легенди, предања и прати жанровска прожимања, адаптације, трансформације грађе у писаној књижевности. Модерна књижевност показује се као неисцрпно врело поетичког наслеђа усмене књижевности. Међутим, што на више места упозорава Сувајчић, треба уједно и опрезно приступати истраживању фолклорних трагова у писаној/уметничкој књижевности. Следећи тезу Светозара Петровића о односу између усмене и писане поезије, доказује да се без дијахроније и контекста тешко могу разлучити елементи усменог и писаног. С једне стране је колективно памћење, културолошки код, а с друге стране аутори свесно полазе од фолклорног наслеђа (преузимање мотива, тема, ликова; пародирање, трансформација; версификација, поетичке слике; техника казивања, формуле). Тако се усмени прозни облици (предање, мит, легенда, бајка, приповетка), као и кратке фолклорне форме (пословице, загонетке, вербалне формуле) и средњовековна књижевност иновативно откривају у међузависном, инспиративном преплету у модерној књижевности.

Књига је настала као резултат вишегодишњих истраживања инспирисаних како ауторовим самосвојним интересовањима на пројекту „Српско усмено стваралаштво у интеркултурном коду” Института за књижевност и уметност, тако и тематиком научних међународних скупова.

У првом делу, вешто конципиране књиге студија, разматрају се основне премисе односа усмене и писане традиције на примерима мита, легенде, уметничке и народне лирике, епске песме,

приповетке: *Гојковичин смех* (Усмено и писано у српској поезији), *Прича о змајеубици* (Мит и легенда као исходништа), *Марков сан*, (Епска биографија као искушавање жанра). Потом се прелазак на драму и њена изворишта, започет у делу студије *Марков сан*, преноси на испитивање изазовне грађе косовске легенде *Милошев hybris* (Епско и драмско у обликовању косовске легенде) и затим на интертекстуалну уланчаност мита, хагиографије, епике, грчке трагедије у завидној студији *Наход Симеон* (Драмско копице или историјска драма).

Средишњи део књиге аналитичку пажњу посвећује приповедној прози, апсорбовању фолклорне традиције (веровања, легенде, предања, жанровске специфичности): *Је ли се Матавуљ огрешио* (Веровања у вештице у прози Симе Матавуља), *Самомисказивање приче* (Фолклорни елементи у романима Иве Андрића), *Мит о јунаку* (Андрић и Кочић – кнежевићи и кнезови). Наведену групу студија отвара анализа историографске грађе *Житије Станислава Сочивице* (Од документарне исповести до епске биографије).

У завршном делу Сувајдић се суочава са како изазовним, тако и захтевним херменеутичким приступом декодирања романтичарске и савремене српске поезије на полеђини фолклорног наслеђа: *Костићева вила* (Лаза Костић и српска усмена поезија), *Записи са ничије земље* (Паганско и хришћанско у поезији Десанке Максимовић), *Дновиде воде* (Поетика традиције у лирици Скендера Куленовића), *Од камена ником ни камена* (Речи у камену Рајка Петрова Нога), *Месец у капи росе* (Поетика усменог загонетања у поезији Алека Вукадиновића), *Вук и камен* (Апелативни искази у поезији Матије Бећковића).

Сувајдић по прецизном обрасцу конципира студије. Након теоријског и/или књижевноисторијског, поетичког, критичког уводног оквира, проблемским питањима локализује, најављује интерпретативна тежишта, рашчлањујући тако херменеутичке проблеме. Већи део освајају утемељена истраживања, поуздане интерпретације. Можда не би било згорег да поједине студије у завршном делу дају један сумирајући осврт. Међутим, мора се похвалити Сувајдићева способност да се избори са обимном литературом, без загушавања текста цитатима, и да уједно разлучи своје тезе, поставке у односу на цитиране ауторе, било да се ради о полемичком отклону, било надградњи, теоријској експликацији. Такође ваља указати и на стабилну аналошку везу, што се нарочито запажа у интерпретацији поезије, као на пример кад је реч о мотиву камена (народна традиција, епска поезија, Раичковић, Десанка, Миљковић, Ного, Вукадиновић, Бећковић, Куленовић), чиме се такође потврђује целина књиге.

Овом приликом биће скренута пажња на поједине студије, искључиво због обима приказа. Понуђени избор требало би читаоцу да понуди одговоре на основна питања кад је реч о новој стручној литератури, књизи, истраживачким и методолошким изазовима

са којима се аутор суочио, и такође да да општи преглед других заступљених радова.

Почев од уводне, теоријски утемељене, студије *Гојковичин смех*, Сувајцић суверено доказује како се у модерној књижевности, посебно поезији „реанимира” усмена, фолклорна традиција као несвесно памћење језика и као свесно, поетичко реинтерпретирање мита, традиције. Сувајцић је превасходно усмерен на откривање заједничког фолклорног, митопоетског, али и историјског фонда културног наслеђа у различитим жанровима модерне књижевности. Тако, у изазовном тумачењу песама Бранка Миљковића и Десанке Максимовић (*Гојковица*) полази од митске матрице узиђивања жртве (*Зидање Скадра*) и долази до занимљивог запажања трансформације мита о жртви, који се претворио у „песничку жртву миту”.

Студија *Прича о змајеубици* може се узети као парадигматична за методолошки и истраживачки приступ Бошка Сувајцића. Отварање питања о праизвору приче о змајеборству води прецизном испитивању трансформације, прилагођавања и преплитања елемената фолклора, мита и средњовековне хагиографске књижевности. Доводе се у аналошку везу апокрифно житије о Св. Ђорђу, мит, бајка *Аждаја и царев син*, епска песма *Марко Краљевић и Арапин*. Упоредном анализом открива се како фолклор (културни код) преживљава распад митолошких система, прилагођавајући се поетици средњовековне књижевности, да би се у епској поезији актуализовао (Марко Краљевић се јавља као митолошки супстрат хероја који побеђује демона мрака).

Сувајцића подстиче епска смрт Марка Краљевића да се у студији *Марков сан* позабави изразито супротно рекреираној епској биографији гласовитог јунака у сатири Радоја Домановића (*Марко Краљевић по други пут међу Србима*), а затим и у драмама Јована Стерије Поповића (*Сан Краљевића Марка*) и Борислава Михајловића Михиза (*Краљевић Марко*). За разлику од Стеријине алегорезе, у Домановићевој приповеци и Михизовој драми Сувајцић анализира поступке дезидеализације јунака, па закључује: „на делу је процес сатиричне дезинтеграције епских вредности, али и психолошке дехероизације јунака и депатетизације епског света”. Међутим, док су аутори, с извесном слободом прилазили тематизацији Маркове биографије¹, мање спутани традицијом, а у основи следећи њену карневалску линију, дотле је друга „историјска” грађа (легенда) и епска биографија обавезивала, о чему се расправља у студији *Милошев hybris*. Аутор издваја репрезентативну групу драмских текстова са тематиком Косовског боја и Милошевог подвига, почев од Симе Милутиновића Сарајлије, па све до Љубомира Симовића и Миладина Шеварлића. Сувајцић полази у интерпретацији од Милошеве кривице: „постоји ли објективна кривица због неказивања истине кнезу у епизоди о

¹ Овом кругу драма поетички и концепцијски припада и *Марко Краљевић, комад са певањем и сечењем* Синише Ковачевића (1996).

ухођењу турске војске? Није ли Милош прекршио своје компетенције претпоставивши верност својој части верности према сизерену, колективу и судбини народа?” Минуциозном анализом драмских текстова јасно је да, о чему је и Симовић писао, косовска легенда својом епском обухватношћу, националном трагичношћу господари и у нашем добу. Другим речима, да колективна (епска) свест и даље условљава, обавезује, те да мотиви издаје и заваде претежу у односу на Милошев подвиг. Није стога чудно што су аутори бирали управо епизоде издаје, заваде, који су несумњиво ситуационо драмски богатији од покушаја приближавања Мурату и убиства. Сувајцић подсећа да мотив заваде између жена услед првенства њихових мужева представља варијацију познатог интернационалног мотива (*Песма о Нибелунзима*). Указује затим како се легенда, у основи блиска романтичарској поетици по својој грађи, постепено стилизује у складу са променом поетике и драматуршких законитости (померање драматуршког фокуса код Симовића, у другој верзији). У том смислу образац (устаљени, од колектива утврђен) функционише по формулативном принципу епске песме, али и по принципу структуре мита, иако овде не може бити говора о миту, на шта се данас, нажалост, може наићи кад се поведе реч о Косову. Непроменљивост, стабилност (функција, структура радње, поступци, карактеризација) може и те како дати значајне уметничке резултате, што се потврђује у сигурно најбољој студији о драми у овој књизи (*Наход Симеон*). Иако овде своје место налазе Стеријине и Нушићеве драме о Находу, као и Софоклова трагедија *Цар Едип*, затим мит, хагиографија и епика, недвосмислено је драма Милене Марковић *Наход Симеон* у средишту тумачења интержанровских односа народне песме и драме. За разлику од косовске легенде, на делу су већа одступања од поетичких образаца које условљавају народна легенда, трагедија, али се у основи чува структура радње, функција ликова. Сувајцић доводи у везу драму Милене Марковић и „будимску верзију” епске песме Тешана Подруговића. Истиче посебно равноправност архетипских и елемената егзистенцијалистичке драме. Нарочито је вредно запажање да Милене Марковић „враћа античкој трагедији оно што су савремени теоретичари драме античкој трагедији одузели. Игру. И Судбину”. Препознавање у драми њених суштствених исходишта – игре, судбине, недвосмислено потврђује да Сувајцић не само има истанчан нерв за драму, за тумачење њене семантике, симболике радње, говорних чинова, ситуација, већ и да је, што изгледа изнова треба понављати, драма колико преформативна, мултимедијална толико и КЊИЖЕВНО ДЕЛО. Можда и најзахтевније за анализу.

Када потом пређе на приповедну прозу и модерну поезију, Сувајцић се суочава са изобиљем фолклорне грађе, нарочито у структури и семантици приповедања Симе Матавуља, Петра Кочића и Иве Андрића. Без премаца је Андрићево дело које обилује фолклорним жанровима (предања, легенде, епске и лирске

песме, кратке форме). Студија о Андрићу прецизно рашчлањује и групише дела према водећим, стожерним мотивским комплексима из фолклорне традиције (мотив уклете лепоте, мотиви митских предања и легенди, етиолошка и културно-историјска предања).

У тумачењу поезије Десанке Максимовић, Бранка Миљковића, Скендера Куленовића (чија је кованица послужила аутору за наслов, али чини се више за аналитички приступ), Рајка Петрова Нога, Матије Бећковића, Алека Вукадиновића, не само да се читалац може уверити у ауторову ерудитивност, већ и у спремност и способност да откривалачки приступа интерпретацији. Чувајући се наметљивости, читаоца води кроз херменеутичке лавиринте, понирући у семантичке слојеве, а при том, што је и те како важно, поуздано и јасно развија тезе, без обзира што би се негде могло приговорити лиризованом стилу. Парадигматична је студија о паганском и хришћанском наслеђу (и наносу) у поезији Десанке Максимовић. Логичко и поступно развијање и доказивање теза поставља читаоца у једну необичну (парадоксалну) позицију слушаоца, који без тешкоћа прати излагање. Закључци до којих Сувајцић долази могу понегде бити смели, али им се не може пребацити натегнутост, можда само одсуство додатне експликације. У већини случајева, као у студији о Десанки (анализа збирки *Трајим помиловање*, *Летопис Перунових потомака*, *Ничија земља*), тезе су постављене на чврстим херменеутичким основама.

Поред изванредних запажања, аналитичких понирања у студијама о песништву Рајка Петрова Нога, Матије Бећковића, Алека Вукадиновића, Сувајцић се укључио у ред врских тумача поезије Лазе Костића, посебно гласовите песме *Santa Maria della Salute*. Издваја доминантни мотив виле у Костићевој поезији у контексту хеленске митологије и фолклорних, паганско-словенских утицаја. У односу на фолклорну традицију, Сувајцић показује како су функције јунака, виле, њиховог односа „прекодиране на потпуно нов ниво информације”. Док је у првом делу студије успостављен однос усмене традиције, као изворишта, Костићевог песништва (нарочито је проницљиво запажање истоветности структуре и семантичког врела Вишњићеве песме *Почетак буне против дахија* и Костићеве *На Грахову*), дотле је други део студије посвећен водећем мотиву виле. Имплицитно, Сувајцић указује на онтолошку везу Андрићеве приповетке *Јелена, жена које нема*, користећи наслов као оквирни мото. Полазећи од естетичких импликација, не може се оспорити тумачење према ком „Костић идеју Лепоте не открива ни у једној чулној жени, већ пре свега у идеји Жене као такве”. И поред несумњиво значајних претходних тумачења, Сувајцић храбро износи (и успешно брани) тезу о фолклорном извору стиха „ђаволу јелу, а врагу дуб”. Чувајући се психоаналитичке методе, приступа анализи Лазиног *Дневника* са становишта архетипова, локализованих у песми (Жена без лица, Жена као тело, Жена као двојник, Жена као звук, Жена као епифанија, само су неки од њих). Закључује да тело у Костићевој

поезији надмашује телесно и да поетоним виле троједини сва Ленкина лица „у визију жене која не постоји”.

Познавање фолклорне традиције, културе (мит, легенда, предање, веровања) неопходно је за понирање кроз запрете семаантичке слојеве писане књижевности, поготово савремене, на шта су раније истакнути претходници, професори универзитета указивали. У свим овим студијама потврђује се да откривање усмених псалмпесних трагова треба да понуди другачије тумачење, тумачење које ће упутити и на колективно несвесно, културолошки кбд, али и на утицај писаног дискурса на усмени (поетички отклон, пародирање, надоградња, преобликовање). Другим речима, не можемо се задовољити само детектовањем фолклорних изворишта, већ поставити питања какво је њихово семаантичко, структурно, поетичко место, улога у датом књижевном делу, и какве импликације одатле проишходе. На оваква питања Сувајџић је веома успешно и прецизно одговарао. Свакако да ће вредна књига студија *Дновиде воде* подстакнути нова читања уметничке/писане књижевности у кључу фолклорне традиције. Стога неће бити само занимљива и корисна студентима, већ и свим другим заинтересованим стручним читаоцима.